

PSİKANALİZ VE DİL: YAPISALCILIKTAN POSTYAPISALCILIĞA GÖSTERENİN STATÜSÜ

Abdurrahman AYDIN*

Öz

Bu yazı, dilbilimsel bir terim olarak 'gösterenin' statüsünü odağa alarak, Lacan'ın Saussurecü göstergenin birlik ilkesini nasıl gösteren lehine asimetrikleştirip dağıttığı konusuna ve gösterenin öncelik kazanmasının bulunduğu imkânlarla eğilmektedir. Yazıda, Lacan'ın Freud'un rüya kuramındaki yoğunlaşma ve yer değiştirme mekanizmalarını Roman Jakobson'un metafor/metonimi ayrımıyla eşleyerek dilin iki eksenini (seçim/birleştirme) üzerinden yeniden okumasının sonuçları ele alınmaktadır. Lacan, gösterene ağırlık vererek anlamın ertelenmesi ve gösteren zinciri boyunca sürekli kayması fikrine ağırlık vermiştir. Buna göre anlam, sabit bir gösterilene değil, gösterenlerin düzenlenişine bağlı geçici sabitlemelere dayanır. Bunun klinik düzlemdeki sonucu semptomun da bir metafor olarak görülmesidir. Böylelikle semptom bastırılmış içeriğin doğrudan ifadesi değil, ikame ve kayma yoluyla kurulmuş bir gösteren olarak belirmektedir. Anlamın, anlam kaymalarını da içerecek şekilde gösterenlerin bitimsiz akışı içerisine yerleştirilmesi anlamın sabitliğine de meydan okuyan bir fikirdir. Bu meydan okuma, yapısalcılık ile post-yapısalcılık arasındaki temel ayrımı da ortaya koymaktadır. Anlamın sabit olarak kabul edilmesi ile sürekli akış içinde kabul edilmesi biçiminde tarif edilmesi mümkün olan bu ayrım, nihai olarak, gösterenin statüsüne dayanmaktadır.

* Arş. Gör. Dr., Adıyaman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Genel Sanat Tarihi Anabilim Dalı, abdurrahmanaydin@adiyaman.edu.tr, Adıyaman / Türkiye

Anahtar Kelimeler: Gösteren, Metafor, Metonimi, Yapısalcılık, Post-yapısalcılık.

PSYCHOANALYSIS AND LANGUAGE: THE STATUS OF THE SIGNIFIER FROM STRUCTURALISM TO POSTSTRUCTURALISM

Abstract

This article focuses on the status of the “signifier” as a linguistic term, showing how Lacan breaks the Saussurean unity of the sign and privileges the signifier over the signified, and it also examines the possibilities opened by the signifier’s primacy. Re-reading Freud’s dream-work through Roman Jakobson’s linguistic terminology, Lacan aligns condensation with metaphor and displacement with metonymy, mapping these processes onto language’s axes of selection and combination. Lacan emphasizes the deferral of meaning and its continual sliding along the signifying chain. Accordingly, meaning rests not in a stable signified but in provisional fixations dependent on the arrangement of signifiers. Clinically, the symptom functions as metaphor: not a direct expression of repressed content but a signifier constituted through substitution and displacement. Situating meaning within the endless flow of signifiers is an idea which includes the shifts of meaning, and which poses a challenge to the idea that holds the meaning to be stable. This challenge also reveals the basic difference between structuralism and post-structuralism. This difference which may be defined as the difference between accepting the meaning as fixed and accepting it in an endless flow, ultimately depends on the status of the signifier.

Keywords: Signifier, Metaphor, Metonymy, Structuralism, Post-structuralism.

1. Giriş

Lacan’ın dilbilimin (büyük oranda Saussure ve Jakobson) ve dilbilimsel antropolojinin (Lévi-Strauss) sunduğu imkânlar doğrultusunda Freudyen psikanalizi yeniden biçimlendirdiği Lacancı teoriyle şu ya da bu biçimde ilgilenmiş herkesin malumudur. Fakat Lacan bu teorik dönüşümü gerçekleştirirken bir yandan da post-yapısalcılığın gelişmeye başladığı bir zamanda Saussure’ün gösterge kavramında köklü bir değişikliğe gider.

Saussure'de, kendi benzetmesiyle bir kâğıdın iki yüzü gibi olan, birini yırtmadan diğerini yırtmanın imkânsız olduğu 'gösteren / gösterilen' ilişkisini (Saussure, 2011: 113) gösteren lehine dağıtır Lacan. Gerçekten de Saussure'ün bu ikili konusundaki tutumu bir hayli ikirciklidir. Bir yandan anlam üretim süreci içinde dil dışı dünyaya gönderimin pek de önemli olmadığını, dilde anlamın üretim yerinin dilin öğeleri arasındaki fark ilişkileri olduğunu söyleyerek önceliği gösterene veriyormuş gibi görünen Saussure, diğer yandan gösterileni neredeyse Platon'un 'ideaları' gibi konumlandırarak zihinsel kavramları mutlaklaştırır. Lacan, gösteren ile gösterilen arasındaki bu neredeyse ontolojik sabitlik ilişkisini dağıtarak, anlamı, anlam kaymalarını da içerecek şekilde gösterenlerin bitimsiz akışı içerisine yerleştirir ya da daha doğru bir ifadeyle bu akış ilişkileri içerisinde kavramaya yönelir. Böylelikle Saussurecü göstergenin, gösteren ve gösterilenden oluşan "birlikli" yapısını bozarak, gösteren/gösterilen çiftini eşdeğer bir bileşim olarak değil, gösterenin üstün olduğu asimetrik bir ilişki olarak kavrar. Ancak göstergenin dağıtılması konusu genellikle işaret edilen, fakat tam olarak neye tekabül ettiği üzerinde pek durulmayan bir konudur. Ben bu yazıda bu dağıtma işinin nasıl ve ne biçimde gerçekleştiğini ortaya koyacak ve bir yan ürün olarak da kafalarımızı pek karıştıran bir ayrımın, yapısalcılık ile post-yapısalcılık arasındaki ayrımın neye tekabül ettiğini göstereceğim. Bu ayrım, nihai olarak, gösterenin statüsünde aranmalıdır.

2. Freud'dan Lacan'a Yoğunlaştırma ve Yer Değiştirme

Lacan'ın bilinçdışının bir dil gibi yapılanmış olduğu fikri Freud'un rüyalar üzerine teorisine dayanmaktadır. Lacan üzerine yapılmış çalışmaların hemen hepsi şu ya da bu biçimde, şu ya da bu tartışma içerisinde bu konuyu ele alır ve yoğunlaşmanın metaforik bir sürece, yer değiştirmenin de metonimik bir sürece tekabül ettiğini belirtir (Bailly, 2009: 41-45, Bowie, 1991: 70; Dor, 2004: 57-81; Fink, 1995: 15; Lemaire, 1977: 43; Neill, 2023: 51-59; Sarup, 1992: 49-52).

Dolayısıyla, bu konuyu açıklığa ve netliğe kavuşturmak için Freud'un yer değiştirme ve yoğunlaşmadan ne anladığını; dilbilimde, ama Lacan üzerindeki belirgin etkisiyle özellikle de Roman Jakobson'da metafor ile metoniminin neye tekabül ettiğini ve son olarak da Lacan'ın bunları Freud'un kavramlarına nasıl uyguladığını saptamak gerekiyor.

Freud bu iki terimi, yer değiştirme ve yoğunlaşmayı, tarihin bir şakası gibi 1900 senesinde (ne 19. yüzyılda kalabilmiş, ne de 20. yüzyıla girebilmiş gibidir) yayınlanan *Düşlerin Yorumu* kitabında, rüyaları yorumlamanın iki temel anahtarı olarak sunuyordu. Rüyalar yorumlanmalıydılar, çünkü bastırılmış bir arzunun kılık değiştirmiş tatmini durumundaydılar (Freud, 2010: 183). Daha doğrusu yetişkin rüyalarında bu örtük biçimi alıyor, ama çocuk rüyalarında yorumu gerektirmeyecek kadar açık bir nitelik taşıyorlardı. "Eğer bilinçli, eleştirici, ahlaki beniniz belirli arzuların gelişimine izin vermezse, arzularınız, rüyanın çarpıtılmış dünyası aracılığıyla, düşsel ve dolaylı bir durum içinde tatmin edilebilirler. Geceleri, bastırılmış arzulara kendilerini sahnelemeleri için bir sahne verilir" (Thurschwell, 2009: 32). Rüyalar bu çarpıtılmış biçimi almasalar benliğin sansüründen kaçamaz ve örtük biçimde de olsa ifade ettikleri bastırılmış arzular sonsuza dek bastırılmış olarak kalırdı. Freud'a göre rüya, bu sansürden kaçabilmek için, arzuyu kılık değiştirmiş bir şekilde sunar. Bu şekilde sansürden kurtulan "rüya dürtünün talepleri ile bastırıcı kuvvetin yoğunluğu arasında bir uzlaş, bir taviz" (Sarup, 1992: 6) bölgesi yaratır. İşte rüya yorumu, bu bölgenin üzerini açmak, rüyanın çarpıtılmış bir biçimde ifade ettiğini açık bir ifadeye kavuşturmak anlamına gelmektedir.

Rüyanın malzemesi hem yakın dönemli deneyimlerden hem de çocukluğa özgü cinsel arzuları içeren uzak anılardan oluşur; dili ise bir resimli bilmece gibidir (Freud, 2010: 296). Rüya, temelde görsel imgeleri bir dilin kendi öğelerini eklemlemesi gibi eklemler. Bu nedenle rüya yorumu, örneğin bir filmi yorumlar

gibi yapılamaz; yorumlanacak olan daha ziyade rüyayı görenin rüyayı anlatım biçimi, rüyayı anlatırken ortaya koyduğu 'metin'dir. Bilinçdışına götürecek olan ya da daha doğrusu bilinçdışı materyali bilince çıkaracak olan işte bu yorum etkinliğidir. Bu etkinlik, ilk olarak rüyanın çarpıtma biçimiyle ilgilenir. Bu da Freud tarafından yer değiştirme ve yoğunlaşma olarak tanımlanan iki mekanizmadan yola çıkılarak yapılır. "Rüya-düşüncelerinin erimi ve bolluğu ile karşılaştırdığı rüyanın kendisinin ne kadar kıt, küçük, kısa ve öz" olduğunu belirtirken "rüya, yazıldığı zaman yarım sayfa kadar yeri dolduruyor; rüya-düşüncelerini içeren analiz ise bunun altı, yedi, sekiz katı kadar yer tutuyor" (Freud, 2010: 296) diyor Freud. Bunun nedeni yer değiştirmeler ve yoğunlaştırmalardır.

Yoğunlaşma, bir rüyadaki iki ya da daha fazla gösterge veya imgenin, tek bir birleşik imge oluşturmak üzere bir araya gelmesi sürecidir. Böylelikle ortaya çıkan bu yeni imge, kendisini oluşturan unsurların her ikisinin ya da daha fazlasının anlamlarını bünyesinde taşır. Örneğin, sıkıntı verici bir rüya sırasında, rüya gören kişi kendisini, tanımadığı ancak tehditkâr bir otorite figürü tarafından cezalandırılırken görebilir. Bu otorite figürü, bireyin gerçek yaşamındaki tek bir kişi olmayabilir. Tam aksine, anne, baba, bir işveren, öğretmen veya hayatındaki başka otorite figürlerinin ortak özelliklerini taşıyan bir bileşim olabilir. Rüyayı gören kişinin bu kişilerle ilgili bilinçdışında biriktirdiği çelişkili duygular –sevgi, korku, saygı, öfke– rüyanın içinde tek bir otorite figüründe toplanır. Böylece, rüya yalnızca bireyin bilinçli farkındalığında olmayan duygularını açığa çıkarmakla kalmaz, aynı zamanda bu duyguların birbirine karıştığı bir sahne yaratır. Ffytche'nin ifadeleriyle:

Yoğunlaşma, olağanüstü bir sıkıştırma sürecine işaret eder; bu süreç aracılığıyla anlam, bir seferde pek çok çağrışım çizgisini temsil etme kabiliyetine sahip simgelerde, imgelerde ya da

sözcüklerde yoğunlaşır. Her bir öğenin, çeşitli düşünceler arasındaki bir düğüm ya da bağlantı noktası olduğu ortaya çıkar (Ffytche, 2022: 98).

Bir diğer önemli rüya mekanizması olan yer değiştirme ise anlamın bir göstergeden başka bir göstergeye kaydırılması; “bir fikirle bağlantılı olan bir etkinin ondan koparılıp bir başkasına, ilkiyle sadece çağrışımsal bir bağlantısı olan bir başkasına bağlanması sürecidir” (Bailly, 2012: 66). Bu, özellikle kaygı rüyalarında sıkça karşılaşılan bir durumdur. Rüya gören kişi, günlük yaşamında oldukça önemsiz bir olaydan dolayı büyük bir kaygı hissedebilir. Ancak gerçekte bu kaygı, yüzleşmekten kaçındığı çok daha derin ve ciddi bir soruna işaret ediyor olabilir. Bilinçdışı, tehdit edici veya bastırılmış bir düşünceyi doğrudan rüyanın merkezine yerleştirmek yerine, onun yerini daha az rahatsız edici başka bir öğeyle değiştirir. Böylece, kişinin asıl kaygı kaynağı görünürde sıradan bir nesneye, olaya ya da duruma aktarılmış olur. Örneğin, bir kişi rüyasında eski bir okul arkadaşının kendisine sert bir şekilde çıktığını görebilir. Yüzeyde, bu olay çok da önemli görünmeyebilir. Ancak, rüya analiz edildiğinde, bu arkadaş figürünün aslında kişinin işyerindeki patronunu temsil ettiği ortaya çıkabilir. Kişi, patronuna karşı duyduğu kaygıyı ve öfkeyi doğrudan dile getiremeyeceğinden, bilinçdışı bu duyguları daha az tehdit edici bir figüre kaydırarak ifade eder. Bu şekilde, bilinçdışı düşünceler hem sansüre takılmadan açığa çıkmış olur hem de rüya içinde dolaylı bir biçimde işlenir.

Yoğunlaşma ve yer değiştirme, rüya içeriğinin genellikle çarpıtılmış, simgesel ve katmanlı olmasının başlıca nedenlerindendir. Rüyalar, yalnızca bireyin bilinçdışındaki arzuları, korkuları ve çatışmaları açığa çıkarmakla kalmaz; aynı zamanda, bu unsurların farklı şekillerde ifade edilmesine olanak tanır. Bu nedenle, rüya yorumları yalnızca yüzeyde görünen imgelerle değil, bu imgelerin ardındaki derin yapılarla ilgilenmelidir.

3. Dil Teorisiyle Şekillenen Psikanaliz

Lacan, bilinçdışında harfin konumunu ve işleyişini incelediği yazısında metafor ve metoniminin sırasıyla yoğunlaşma ve yer değiştirmeye tekabül ettiklerini belirtir:

Verdichtung, ‘yoğunlaşma’, içerisinde metaforun kendi sahasını bulduğu, gösterenlerin üst üste binmiş yapısıdır; mekanizmanın adı, *Dichtung* sözcüğünü kendi içinde yoğunlaştırmak suretiyle bu mekanizmanın, şiirin geleneksel işlevini bir zarf gibi sarmalama derecesine kadar, şiirle uyumlu halini de ortaya koymaktadır. *Verschiebung* ya da ‘yer değiştirme’ – metoniminin sergilediği bu anlamlama transferi Almanca terime daha yakındır; Freud’un eserinde ilk belirttiği andan itibaren bilinçdışının sansürü aşma yolundaki en iyi aygıtı olarak sunulmuştur (Écrits, 2006: 425).

Lacan, açıkça yoğunlaşmayı metaforun alanında, yer değiştirmeyi ise metoniminin alanında konumlandırmakta ve Freud’un yoğunlaşma ve yer değiştirme mekanizmalarını dilsel düzeyde yeniden kavramsallaştırırken esasen Roman Jakobson’un geliştirdiği metafor/metonimi ayrimından yararlanmaktadır. Bu noktada, Lacan’ın kendi psikoanalitik teorisini şekillendirirken dayandığı dilbilimsel arka planı daha yakından incelemek gerekiyor. Zira Freud’un metinlerinde henüz “metafor” ve “metonimi” gibi dilsel kategoriler bulunmaz; bu kategoriler, Lacan’a Jakobson üzerinden gelir ve onun aracılığıyla Freud’un kavramlarına uygulanırlar.

Tam da bu nedenle, Lacan’ın teorisinde göstergenin birliğinin bozulması olgusunu bütünüyle anlayabilmek için yalnızca Freud’un rüya kuramına değil, aynı zamanda Jakobson’un dil teorisine ve onun da ötesinde Saussure’ün dil anlayışına bakmak gerekmektedir. Çünkü Lacan, Freud’dan aldığı “birincil süreç”

mekanizmalarını yalnızca Jakobson üzerinden yeniden okuma yoluna gitmez; bu okuma sürecinde, aynı zamanda Saussure'ün gösterge teorisini de dönüştürerek kullanır. Saussure'de gösteren ile gösterilenin birbirine içkin ve sabit bir ilişki içinde olduğu düşüncesi, Lacan'da radikal bir biçimde bozulur; gösterenler zinciri, artık anlamın nihai bir sabite, "ideal" bir gösterilene değil, bitimsiz bir kaymaya ve sürekli ertelenen bir anlam üretimine işaret eder. Bu dönüşüm ise büyük ölçüde Jakobson'un gösteren odaklı dil anlayışının açtığı imkânlarla mümkün olmuştur. Bu nedenle şimdi, Lacan'ın Freud'a uyguladığı bu dilsel yeniden okumanın köklerini daha iyi anlayabilmek için Roman Jakobson'un metafor ve metonimi teorisine ve ardından Saussure'ün gösterge anlayışına kısaca göz atmak yerinde olacaktır. Böylece, gösterenin statüsündeki bu dönüşümün, yani yapısalcılıktan post-yapısalcılığa geçişin nasıl temellendiği de daha açık bir biçimde görülebilecektir.

4. Jakobson'un Dil Teorisinden Lacan'a: Metafor, Metonimi ve Dilin İki Eksen

Roman Jakobson'un 1956 yılında yayımladığı ünlü makalesi "*Two Aspects of Language and Two Types of Aphasic Disturbances*" (Dilsel İşleyişin İki Yönü ve İki Tür Afazi Bozukluğu), dilin işleyişine ilişkin son derece etkili bir ayrım getirir: metaforik kutup ve metonimik kutup. Jakobson'a göre, dilin temel örgütlenmesi iki eksende gerçekleşir: biri benzerlik (metaforik eksen), diğeri ise bitişiklik (metonimik eksen) ilkesine dayanır. Bu iki kutup yalnızca edebî söylemde değil, tüm dil kullanımında ve hatta dilin patolojik bozukluklarında da gözlemlenebilir. Doğrusu zaten Jakobson dil kaybı, yani afazi yaşayan insanlardaki patolojik bozuklukların niteliğinden hareketle bu ayrımı geliştirmiştir.

Jakobson, *Fundamentals of Language (Dilin Temelleri)* adlı kitabının ikinci bölümü olarak tasarladığı bu makaleye şöyle başlar: "Terimin kendisinin de önerdiği üzere afazi eğer bir dil bozukluğuyorsa, afazik sendromların her türlü tasviri ve tasnifi, bu tür bozuklukların çeşitli türlerinde dilin hangi veçhelerinin

bozulduğu sorusundan yola çıkmalıdır” (1956: 55). Elbette daha ilk cümleden olmak üzere, Saussure, kendisini örtük bir biçimde duyurmaktadır; zaten metnin devamında Jakobson iki tür afazi bozukluğunu saptayacak ve bunları sırasıyla dilin ya paradigmatic ekseninde ya da sentagmatic ekseninde meydana gelen aksamalara bağlayacaktır. İlki Jakobson’un metaforik kutup dediği şeyi açığa çıkarırken ikincisi metonimik kutbu açığa çıkaracaktır.

Saussure’ün dil teorisinde paradigmatic eksen ‘seçim’ eksenine, sentagmatic eksen ise sözdizimi eksenine tekabül ediyordu. Bu, aslında, en nihayetinde insanlar konuşurken ne yapmaktadırlar sorusuna verilmiş bir yanıttır. Bir yandan sözcükleri seçer, diğer yandan da onları belirli kurallara uygun olarak birleştiririz. Örneğin okula gittiğimizi ifade etmek istiyorsak “okul” sözcüğünü seçeriz, ama bu sözcüğe oraya doğru bir yönelme anlamı katmak istiyorsak “-da” ekini getiremeyiz. “-a” ekinin ürettiği anlam ile “-da” ekinin ürettiği anlam arasındaki fark, aradaki ses farkıdır. Saussure’ün ifadesiyle, “sözdizimde bir terim, değerini, sadece kendisinden önce veya sonra gelen şeylerle karşıtlığından alır” (Saussure, 2011: 123). Özetlenirse, dil kullanımında, dilsel birimler, paradigmatic nitelikli bir diziden seçilir ve seçilmiş birimler daha karmaşık bir düzeyin, sentagmatic bir düzeyin birimleri olarak birleştirilirler. Jakobson birleştirme ile seçimi şöyle tanımlar:

1. Birleştirme: Her gösterge kurucu nitelikteki göstergelerden oluşur ve sadece diğer göstergelerle birleşimi içinde ortaya çıkar. Bu, her dilsel birimin, bir ve aynı anda daha basit göstergeler için bir bağlam işlevi gördüğü ve kendi bağlamını da daha karmaşık bir dilsel birim içinde bulduğu anlamına gelir. Dolayısıyla dilsel birimlerin her türlü aktüel gruplanması onları daha üstün bir birime bağlar: birleştirme ve bağlamsallaştırma aynı işlemin iki yüzüdür.

2. Seçim: Alternatifler arasındaki bir seçim birinin diğerinin yerine ikame edilmesi olanağını içerimler – bir açıdan, yerini aldığı şeyin dengidir, bir diğer açıdan ise ondan farklıdır. Aslında seçim ile ikame aynı işlemin iki farklı yüzüdür (Jakobson, 1956: 60).

Jakobson, dil yitiminin bütün biçimlerinin ya seçme ve yerine koyma yetisindeki bir bozukluktan ya da birleştirme ve bağlamsallaştırma yetisindeki bir bozukluktan kaynaklanmakta olduğunu belirtir (Jakobson, 1956: 76). Dil yitimi sendromlarını tanımlama ve sınıflandırma çabaları, öncelikle bozukluğun dilin hangi boyutlarını etkilediği sorusuyla başlamalıdır. Bir iletişim bozukluğunu anlamak için öncelikle işlevi kesintiye uğramış olan özgül iletişim kipinin doğasını ve yapısını kavramak gerekir. Konuşma bozuklukları, bireyin dilsel birimleri seçme ve birleştirme yetilerini çeşitli derecelerde etkileyebilir. Hangi işlevin temel olarak bozulduğu sorusu, konuşma yitiminin farklı biçimlerini tanımlamada, çözümlemede ve sınıflandırmada kritik bir rol oynar. Jakobson bu bağlamda iki temel konuşma yitimi türü saptar. İlk tür, seçme yetisindeki eksikliktir. Bu durumda bağlam, belirleyici ve zorunlu bir rol oynar. Hastaya sözcük ya da cümle parçaları sunulduğunda, bu parçaları tamamlama yetisini koruyabilir, ancak, kendiliğinden bir konuşmayı başlatmakta ya da sürdürülebilir bir monolog üretmekte güçlük yaşar. Konuşması daha çok tepkisel niteliktedir; bir muhatabın varlığına ya da böyle bir durumu hayal etmeye bağlı olarak yanıt verebilir, fakat bağımsız söylem üretiminde zorlanır. Örneğin, “yağmur yağıyor” gibi bir cümleyi kurabilmesi için gerçekten o anda yağmurun yağdığını gözlemlemesi gerekebilir.

Bu tür bozuklukta, sözcüklerin temel anlamlarının ötesine geçerek benzerlik yoluyla yeni anlamlar üretme kapasitesi de ciddi biçimde zedelenir. “Bu hastalar, sözcükleri bire bir anlamlarıyla kavramakta, fakat aynı sözcüklerin metaforik karakterini anlayamamaktadırlar” (Jakobson, 1956: 69). Dolayısıyla bu

bozukluk, paradigmatik ekseninde ya da seçim ekseninde bir sorun anlamına gelir. Seçme yetisinin zedelenmesi, dilin iki kutbu olan metafor ve metonimi arasında, ikinci kutbun (metonimik) işlevde kalmasıyla sonuçlanır.

İkinci temel tür ise, birleştirme yetisinin bozulduğu türdür. Burada birey, sözcüklere sahip olmasına rağmen onları bir araya getirip karmaşık dilsel birimler oluşturmakta güçlük çeker. Yani daha basit dilsel öğeleri, gramatik olarak yapılandırılmış daha üst düzey beyanlara dönüştüremez. Bu nedenle bu bozukluk, devamlılık bozukluğu olarak da adlandırılır. Bu durumda: “Cümlelerin boyutu ve çeşitliliği azalır. Sözcükleri daha üst birimler halinde örgütleyen sözdizimsel kurallar kaybolmuştur ve bu kayıp, cümlelerin sadece bir sözcük yığını halini almasına neden olur” (Jakobson, 1956: 71). Burada söz konusu olan gramatik koordinasyonun dağılmasıdır. İlk olarak salt gramatik işlevlere sahip öğeler — bağlaçlar, edatlar, zamirler, artikeller — ortadan kaybolur (Jakobson, 1956: 72). Bu tür bağlam yetisi zedelenmiş konuşma yitimlerinde, dil üretimi çocukça ve tek sözcüklü ifadeler düzeyine geriler. Buna karşın seçme işlemi büyük ölçüde korunur. Hasta, benzerlik ilişkileri temelinde seçim yapabilir.

Burada önemli bir kuramsal nokta belirlemektedir. Dilin diğer semiyotik sistemlerden ayırt edici özelliği, ayırıcı işlev ile anlamlayıcı işlevin birbirinden ayrı tutulabilmesidir. Ne var ki bağlam yetisinin bozulduğu bu tür konuşma yitimlerinde, dilsel birimlerin hiyerarşik yapısı çöker ve dilin düzeyleri arasında çatışma doğar. Bu durumda ya yalnızca anlamlayıcı ya da yalnızca ayırıcı değerler işlevde kalır. Örneğin bazı hastalar fonemleri ayırt edebilme ve yeniden üretebilme kapasitesini sürdürürken, sözcük düzeyine geçişte başarısız olurlar. Böylece dil üretimi yalın, ayrışmamış bir yapıya indirgenir.

Sonuç olarak, tüm bu varyasyonlara rağmen konuşma yitimi her zaman dilin iki temel ekseninden birinde ya da her ikisinde bozulma biçiminde gösterir

kendisini. Ya seçim ve ikame yetisinde (paradigmatik eksen) ya da birleştirme yetisinde (sentagmatik eksen) bozulma mevcuttur:

Bozulma seçim eksenini etkilediğinde afazik kişi sözcükleri bulmakta güçlük yaşar. Bulmaya çalıştığı sözcüğün yerine çoğunlukla o sözcükle bir devamlılık ilişkisi içinde olan bir başka sözcüğü koyar. Terimleri birbirine bağlama (birleştirme) ekseninde bozulma varsa afazik kişi benzerlik aracılığıyla ilerler (Dor, 2004: 32).

Jakobson bu iki eksenden birini benzerlik yoluyla işlediği için metaforik eksen, diğerini de devamlılık uyarınca işlediği için metonimik eksen biçiminde adlandırmaktadır. Seçim bozukluğu metaforik işleyişin kaybına yol açarken birleştirme bozukluğu metonimik işleyişin zayıflamasına neden olur. Jakobson'un bu çözümlemesi yalnızca konuşma yitimi tipolojisine değil, aynı zamanda dilin temel işleyiş dinamiklerine ve anlam üretiminin iki temel eksenine dair de derin bir içgörü sunmaktadır. Bir söylemin gelişimi, dilin bu iki temel semantik çizgisinden biri üzerinde ilerler. "Söylem, bu iki işlem uyarınca ortaya çıkıp gelişir: metaforik işlem (seçim eksen) ve metonimik işlem (birleştirme eksen)" (Dor, 2004: 32). Jakobson'un önerdiği bu ayrımda, metafor, bir gösterenin onunla anlam veya biçim açısından benzerlik taşıyan başka bir gösterenle yer değiştirmesi sürecidir. Buna karşılık metonimi, anlamın, bir gösterenden onunla bitişik ya da ilişkisel olan başka bir gösterene kaydırılmasıdır. Jakobson, bu iki işleyiş biçiminin sadece şiir ile düzyazı arasında değil, insan zihninin genel anlam üretme biçiminde de işlediğini ileri sürer.

Bu bağlamda, Freud'un rüya mekanizmaları ile Jakobson'un dilsel kategorileri arasında derin bir yakınlık bulunduğu açıktır: Freud'un yoğunlaşma (*Verdichtung*) mekanizması, farklı anı ve imgelerin bir arada sıkışıp yeni bir temsil üretmesi bakımından tam anlamıyla metaforik bir süreçtir. Yer değiştirme

(*Verschiebung*) ise anlamın bir unsurdan başka bir unsura kayması bakımından metonimik bir süreçtir. Dolayısıyla, Lacan, Freud'un birincil süreçlerini yeniden okurken, bu süreçleri Jakobson'un tanımladığı iki temel dilsel eksene oturtur ve böylelikle Freud'un klinik gözlemleri ile çağdaş dilbilimin yapısal analizleri arasında teorik bir köprü kurar. Bu köprü yalnızca teorik bir tercih değildir. Lacan'ın amacı, Freud'un sezgisel olarak betimlediği bilinçdışı işleyiş biçimlerini dilsel ve yapısal bir düzeye taşımaktır. Çünkü Lacan için bilinçdışı, Freud'un ilk döneminde olduğu gibi bir içerik ya da temsil deposu değil, gösterenlerin belirli kurallara göre işleyen bir zinciridir. Ve bu zincir, esas olarak metaforik ve metonimik eksenler üzerinde işler. Buradan hareketle, Lacan'ın dil teorisindeki asıl yenilik Saussure'e yönelttiği eleştiride ve gösteren kavramını nasıl dönüştürdüğünde somutlaşır. Çünkü Jakobson'dan aldığı metafor / metonimi ayrımı, Lacan'ın Saussure'ün gösterge anlayışını aşmasını da mümkün kılar.

5. Göstergeyi Tersyüz Etmek: Lacan'ın Saussure'den Kuramsal Kopuşu

Lacan'ın teorisinin Saussure'den miras aldığı en temel kavramlardan biri elbette gösterge kavramıdır. Ancak Lacan, bu kavramı alırken onu köklü biçimde dönüştürür. Saussure, dilsel seslerin anatomik ve fizyolojik temelleriyle ilgilenmek yerine, onların anlam üretme işlevine odaklanarak, dilin özerk bir yapıya sahip olduğunu ve bu özerklik içinde ele alınması gerektiğini savunmuştur (Nobus, 2003: 50; Altuğ, 2008: 173). Ona göre dil, kültürel çeşitlilik gösteren ve tarihsel süreç içinde evrim geçirerek gelişen bir sözcük koleksiyonu değil, toplumsal olarak düzenlenen evrensel bir insan yetisidir. Bu yaklaşım, sözel öğelerin önemini ikinci plana itmektedir. Zira Saussure'e göre insanı diğer canlılardan ayıran şey, konuşma seslerinin kendisi değil, belirli kavramlara karşılık gelen göstergelerden oluşan bir dil sistemi kurma yetisidir (Saussure, 2011: 10). Bu çerçevede dil, bir sistem olarak konumlandırılmış; böylece şeylerin düzeni ile dilin düzeni birbirinden ayrılmıştır (Altuğ, 2008: 176). Bu teorik

zemine dayanarak Saussure, dillerdeki sözcüklerin dış dünyadaki nesnelere karşılık geldiği yönündeki geleneksel anlayışı reddeder. Ona göre, herhangi bir dil sistemindeki göstergeler nesnelere değil; ses-imgeleri ile kavramlar arasındaki ilişkilere dayanır. Göstergeler, ses-imesi (gösteren) ile kavramın (gösterilen) birleşiminden oluşur (Altuğ, 2008: 182) ve bu birleşim, gösterenin gösterilenle oluşturduğu istikrarlı bir birliktir.

Saussure'e göre gösterenin işleyişi iki temel ilkeye dayanır: Keyfilik ve çizgisellik. İlki, gösteren ile gösterilen arasında doğal, zorunlu bir bağ bulunmadığını; yani kavram ile işitim imgesi arasında içkin bir ilişki olmadığını ifade eder. İkinci ilke olan çizgisellik ise, gösterenin işitimsel doğasından kaynaklanır. Saussure bu konuda şöyle der: "Gösteren işitimsel nitelikli olduğundan, yalnızca zaman içinde gerçekleşir ve özelliklerini zamandan alır: a) Bir yayılım gösterir ve b) Bu yayılım da bir tek boyutta ölçülebilir: O da bir çizgidir" (Saussure, 2011: 70). Bu bağlamda, gösterenin işitimsel (dolayısıyla sessel) doğasına yapılan vurgu hayati önem taşır. Çünkü ses ile yazı arasında temel bir ayrım vardır. Yazı, çıplak sesi eklemez; zaten eklenmiş durumda olan sesi görsel olarak taklit eder. Ancak bu taklit, dilin sesi kapsayıp aşan doğasını örter. Konuşmada ses, dilin içinde kaybolmaz; aksine eklenerek anlam üretiminin içerisine taşınır. Oysa yazı, sesi bastırır; dilin doğal ve geçici maddesini şekilsizleştirerek kalıcı bir görünüme dönüştürür. Yazı hiçbir şeyi eklememez; yalnızca eklenmiş olanı başka bir yapıda, başka bir biçimde yeniden üretir.

Sözcüklerin grafik biçimi, onların durağan ve sabit yapılar olduğu izlenimini verir. Bu izlenim, bizi grafik biçimi dilin birliğini sağlamada sesten daha uygun görmek gibi bir yanılgıya sürükler. Oysa yazı yalnızca kurgusal bir birlik yaratır; bu yüzeysel bağları kavramak kolay olsa da gerçek bağ olan sessel bağı göz ardı etmemize neden olur. "Pek çok insan görsel izlenimlere daha çok dikkat

etmektedir; çünkü daha keskindirler ve işitsel izlenimlerden daha uzun ömürlüdürler. Grafik biçim, kendisini, sesin yok olması pahasına bu izlenimlere dayatmaktadır” (Saussure, 2011: 25). Bu nedenle çizgisellik ilkesi, yazının ardı ardına gelen harflerindeki görsel sıraya değil, konuşmanın ve sesin zaman içinde gelişen doğasına atıf yapar. Saussure’e göre dilin tüm işleyişi bu çizgisellik üzerine kuruludur. Çünkü anlam, sınırlanmış ve birbirini sınırlayan dilsel öğelerin zaman içinde art arda sıralanmasıyla kurulur.

Bu noktada ortaya çıkan sınırlama düşüncesi, göstergelerin tamamının mutlak anlamda keyfi olmadığı fikrini doğurur. Saussure, kimi göstergelerin görelî olarak nedenli olabileceğini belirtir (Saussure, 2011: 131). Örneğin “yirmi” ile “on dokuz” karşılaştırıldığında, bu iki sözcüğün keyfilik düzeyi farklıdır. “On” ile “dokuz”un her biri tek başına mutlak anlamda keyfiyken, bunların birleşiminden oluşan “on dokuz”, görelî bir nedenliliğe sahiptir. Bu görelî nedensellik, göstergenin keyfilikliğini sınırlandıran bir ilke olarak belirir. Saussure, göstergenin keyfilikliğini irrasyonel bir ilke olarak tanımlar ve bu ilkenin hiçbir sınırlama olmadan işlemesi hâlinde elimizde yalnızca dağınık ve işlenemez bir malzeme kalacağını ifade eder.

Sonuç olarak, dil bir yandan göstergelerin keyfilikliğine dayanırken, öte yandan bu keyfilikliğini sınırlayan görelî nedensellik ilkesine yaslanır. Bu bağlamda görelî nedensellik, dilin sistematikliğini sağlayan sınırlayıcı bir işlev üstlenir. Saussure’e göre bu sınırlayıcı işlev, hem bir sözcüğün çözümleme yoluyla diğer öğelerle olan sözdizimsel ilişkisini, hem de çağrışımsal düzlemde başka göstergeleri çağırma kapasitesini içerir (Saussure, 2011: 132). Böylece göstergenin keyfilikliğini, sistem tarafından sınırlandırılarak anlam üretimini mümkün kılan yapısal bir temel haline gelir. Sistem anlamı ve gösterenle gösterilen arasındaki ilişkiyi sabitler.

Ne var ki, Saussure'ün bu modeli, gösterilenin statüsünü tam anlamıyla sorgulamaz; hatta kimi yorumculara göre, gösterilen Saussure'de neredeyse Platonik bir "ideal" anlam düzeyi olarak korunur. Örneğin Derrida, Saussurecü dilbilimin "gösteren ile gösterilen arasındaki ayrımı duyulur olan ile düşünülür olan arasındaki ayrıma yaslanmaksızın muhafaza edemeyeceğini" (Derrida, 1997: 13) ileri sürerek bu dil teorisinin Platoncu metafiziğe güçlü bir biçimde bağlı olduğunu ilan etmektedir. Barry Stocker de yine Derrida'dan hareketle şunu belirtmektedir:

Saussure'ün tanımları doğal olan ile toplumsal olan arasındaki metafizik karşıtlığa dayanmaktadır. Bunların bir diğer dayanağı da sistemin, bir sistem olarak dilin söze ya da dilin tikel kullanım anlarına üstün görülmesidir. Bu, Platoncu metafiziğin açık bir tekrarıdır. Biri çokluğun üzerine, varlığın özsel birliğini varlıklar arasındaki farkların üzerine yerleştirir. Saussure ... zamanla değişmez olanı yani senkronik dil fikrini zamanla değişebilir olma durumunun üzerine yerleştirmesiyle Platoncu metafiziği onaylamaktadır (2006: 28-29).

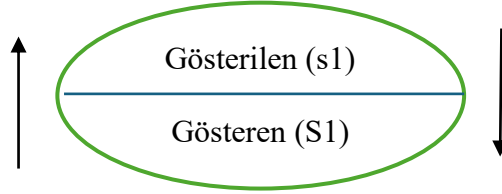
Lacan ise tam bu noktada Saussure'den radikal bir kopuş gerçekleştirmiştir. Göstereni, gösterilenin "üzerinde" konumlandırmış ve anlamın, sabit bir gösterilene değil, gösterenler zincirinin dinamik hareketine bağlı olduğunu ileri sürmüştür. Ancak bunu yapmasını sağlayan şey bir gösterge ya da daha doğrusu bir gösteren olarak metaforun yapısına dair incelikli çözümlmeleridir.

Jakobson konusunu tartışırken görmüş olduğumuz üzere metafor paradigmatic ekseninde yani seçim ekseninde işleyen bir öğedir. "Bir metafor, bir ismin ya da betimleyici bir sözcük ya da ifadenin, doğrudan uygulanabilir olduğu şeyden farklı ama ona benzer bir nesneye ya da eyleme aktarılmasıyla oluşan bir söz sanatıdır" (Bailly, 2009: 51). Metafor, Jakobson'un terimiyle 'benzerlik' eksenine

dayanmaktadır. Bir şeye gönderim yaparken ona benzeyen başka bir şeyin adını kullanır. Ancak unutulmamalıdır ki metafor aynı zamanda dilsel bir göstergedir. “Karanlıkta yürüyen bir meşale” örneğini düşünelim. Etrafını aydınlatan birinin bu edimiyle meşalenin etrafı aydınlatması arasında kurulan benzerlikle ‘meşale’ bir metafor olarak bir kimseye işaret etmek üzere kullanılan bir sözcük durumundadır. Ama bunu işiten ya da okuyan kişinin bunun bir metafor olduğunu anlaması için ‘meşale’ göstereninin bir kişiye ve meşalenin aydınlatma işlevine aynı anda gönderim yaptığını yakalaması gerekmektedir. Meşalenin özellikleri bir kişiye aktarılmıştır ama kişi gösterilene yokluğuyla oradadır. Yani kişiye işaret eden gösteren dile getirilmediği halde, subliminal olarak oradadır. “Metaforun iş görebilmesi için dinleyicinin, dile getirilmeyen bir dilsel göstergeyi zihinsel olarak oraya yerleştirmesi gerekmektedir” (Bailly, 2009: 52).

‘Meşale’ göstereni hem meşaleye hem de hakkında konuşulan ama herhangi bir açık gösterenle temsil edilmeyen bir kişiye gönderim yapmaktadır. Metaforda bir dile gelen bir de dile gelmeyen gösterilenler vardır. ‘Meşale’ sözcüğünü S1 (gösteren 1) olarak kodlarsak, konuşulan kısımda, bunun gösterilene (s1’i) ‘aydınlatma, etrafına bir şeyler öğretme’ gibi mefhumları içerecektir. Konuşulmayan kısımda ise bir kişi mefhumunu içermektedir. Konuşulmayan kısmın içerdiği ‘kişi’ gösterilene gösterensiz bir gösterilen olarak belirlemektedir. Dolayısıyla “metafor, akustik imge ile yeni bir gösterilenden oluşur” (Bailly, 2009: 52). Yeni bir gösterilen kayıp gelmiş, gösterenin altına yerleşmiştir. Bu, göstergenin, Saussure tarafından düşünüldüğü şekliyle, sistem tarafından sabitlenmişliği fikrine meydan okuyan bir yapıdır.

Metafora yönelik inceleme, gösterilen ile gösteren arasındaki sistemik bakımdan zorunlu olan bağın dağıldığını kabule zorlamaktadır. Bu, Saussure’ün gösterge şemasının da bütünüyle dağılmasıdır. Saussure’ün şeması şu biçimdeydi:

Buradaki toplam şema gösterenin yapısını verir. Bu yapıda gösteren ile gösterilen arasında bir hiyerarşi yoktur. Gösteren ile gösterilenin bu birliği, öyle bir birliktir ki, “hiçbir dilsel gösterge iki düzeye birden gönderimde bulunmaksızın tanımlanamaz; iki düzeyden hiçbirisi diğerinden daha önemli değildir. Üstelik bu iki düzey, birbirinden önce varolmadıkları gibi, meydana gelişlerini de aralarındaki bağ’a borçludurlar, onlar yalnızca bütünde, göstergede varolurlar” (Altuğ, 2008: 186).

Lacan, bu şemadaki ilişkileri tersyüz ederek gösteren lehine bir hiyerarşi kurar. Oklarını ve oval çerçeveyi kaldırmak yoluyla bütünlüğü bozar. Göstereni bar çizgisinin üstüne, gösterileni de altına çeker:

$$\frac{\text{Gösteren}}{\text{gösterilen}} \quad \frac{S}{s}$$

Bu yeni şemayı metafora uygulayalım. İlk olarak konuşulan tarafta bir ‘meşale’ göstereni vardır ki gösterileni ‘aydınlatma’ kavramıdır:

$$\frac{\text{Gösteren} - \text{'Meşale' akustik imgesi}}{\text{gösterilen} - \text{aydınlatma mefhumu}} \quad \frac{S1}{s1}$$

İkinci olarak konuşulmayan taraf vardır:

$$\frac{\text{Gösteren} - \text{'Kişi' akustik imgesi}}{\text{gösterilen} - \text{Kişi mefhumu}} \quad \frac{S_1}{s_2}$$

Metaforda bu iki şema birleşir. S1 göstereni hem s1 gösterilenini hem de S2 ile s2'den oluşan toplam göstergeyi gösterdiği için şu biçimi alır:

$$\frac{S_1}{s_1 \quad \frac{s_2}{s_2}}$$

Ancak S2 göstereni hiç zikredilmediği için otomatik olarak düşer:

$$\frac{S_1}{s_1 + s_2} \quad \frac{S_1}{s_3}$$

En son karşımıza çıkan şemada S1 'meşale' akustik imgesidir ve bu şemadaki gösterilen olarak s3 de hem kişi mefhumunu hem de aydınlatma mefhumunu içerir: 'etrafını aydınlatmakta olan bir kişi'. Artık metafor yeni bir göstergedir ve 'meşale' akustik imgesinden ve yeni bir gösterilenden oluşmaktadır. Saussure ile temel fark şudur ki Lacan'da artık gösterilenin sabitliği çözülmüştür. Gösterilen, sabit bir anlam değil, gösterenler zinciri boyunca sürekli ertelenen ve kayan bir etki halini alır. Gösterenler bir zincir halinde birbirini izler ve her yeni gösteren, bir öncekini "kaydırır"; böylece anlam hiçbir zaman nihai olarak sabitlenmez. İşte bu yüzden Lacan'da gösterge, artık Saussure'deki gibi bir "birim" değil, sürekli hareket eden bir süreçtir. Gösteren ile gösterilen arasında Saussure'ün varsaydığı gibi eşzamanlı ve sabit bir birlik değil, sürekli bir kayma ve ertelenme ilişkisi vardır. Dahası, Lacan için gösteren, gösterilenin üzerinde konumlanır ve ona yön verir; hatta Lemaire'nin deyişiyle, "gösteren ile gösterilen birbiriyle çakışmayan iki farklı ilişkiler ağıdır" (Lemaire, 1977: 38). Gösterilen, ancak gösteren zinciri içinde ertelenen ve asla tamamen ulaşılamayan bir etki olarak

vardır. Anlam, sabit bir kavrama değil, başka bir gösterene kayan, zincirleme bir sürecin ürünüdür. “Anlam, gösteren zinciri içinde ısrar eder” (Lacan, 2006: 419), yani anlam, sabit bir noktada değil, gösterenlerin zincirsel devinimi içinde ortaya çıkar ve bu devinim boyunca ısrarla belirmeye devam eder. Gösteren zinciri sürekli hareket halindedir. Her bir bağlantı noktası, başka bir zincire bağlanma olasılığı taşır. Lacan bu yapıyı, “kendisi de halkalardan yapılmış bir başka kolyedeki bir halka durumunda olan halkalardan yapılmış bir kolye” (Lacan, 2006: 418) olarak tarif eder. Lacan’a göre, “bir kişi olmak” ya da “bir kişilik sahibi olmak” gibi öznel deneyimler, bu gösteren zincirinin hareketine eklenmiş olarak varlığını sürdürme buyruğundan kaynaklanır. Başka bir deyişle, özne, gösterenler zincirinin içinde varlık kazanan bir etkidir.

Bu bağlamda Lacan, Saussure’ün modelini yalnızca dönüştürmekle kalmamakta, aynı zamanda bir düzeltmeye de gitmektedir. Saussure gösteren ile gösterilenin ortak mevcudiyetine vurgu yaparken, Lacan gösterenin önceliğini vurgular. Gösteren, gösterilenin oluşumuna yön verir; onu öngörür, sınırlar, hatta dönüştürür. Bu nedenle Lacan, anlamın yalnızca cümle içindeki son öğeyle değil, cümle boyunca işleyen gösteren dizisinin düzenlenişıyla üretildiğini savunur. Örneğin “Asla...”, “Bununla birlikte...”, “Ama yine de...” gibi ifadeler, cümle henüz tamamlanmadan bir anlam etkisi üretmeye başlarlar:

Gösteren, tam da doğası gereği, kendi anlamını bir anlamda kendisinden önce devreye sokarak anlamı önceden görür. Bu, cümle düzeyinde, cümle anlamlı ifadesini bulmadan önce kesildiğinde görülür: “Ben asla...”, “Mamafih şu da var ki...”, “Yine de belki...” Bu türlü cümleler yine de anlamlıdırlar ve bu anlam, bizi kendisini beklemek durumunda bıraktığı için oldukça baskıcıdır (Lacan, 2006: 419).

Cümle yapısı içerisinde geriye dönük çalışan bir düzen vardır: Nihai anlam, cümlelerin son sözcüğüyle birlikte ortaya çıkar ama bu anlam, önceki gösterenlerin düzenlenişi olmaksızın mümkün olmaz. Ancak Lacan'ın esas vurgulamak istediği nokta, cümle düzeyinde dahi anlamın henüz tamamlanmamışken bile nasıl bir 'bekletme' etkisi kurmakta olduğudur.

Lacan'ın yapısalcılıktan ödünç alıp dönüştürdüğü en önemli fikir, gösteren ile gösterilen arasındaki keyfi ilişki fikridir. Bu keyfilik, dilden anlama, ya da bir davranıştan onun psikolojik anlamına doğal, zorunlu ve şeffaf bir geçişin mümkün olmadığını ortaya koyar. Lacan, Saussure'ün gösterge çizelgesindeki yatay çizgiyi ("bar") yeniden yorumlayarak, bunu anlamlamaya direnen bir bariyer olarak tanımlamaktadır. Anlam, bu çizgiyi aşamaz; ya ertelenir ya da başka bir gösterene aktarılır; yani sürekli bir bekletme etkisi yaratır. Bu aktarma olgusu nedeniyle Lacan, dilin metaforik işleyişine özel bir önem atfeder. Dil, metaforik bir biçimde, söylemekte olduğu şeyden bambaşka bir şeye işaret etmek için kullanılabilir (Lacan, 2006: 421). Bu, dilin kendi düz anlamının ötesine geçebilme kapasitesini, başka bir deyişle açıklığı ve sonsuz anlam kaymasını mümkün kılar. Lacan'a göre bir metafor daima söylediğinden fazlasıdır:

Metafor, radikal biçimde söylersek, bir zincirde bir gösterenin bir başka gösterenin yerini almasının yarattığı efekttir. Burada söz konusu olan iki gösterenin fonemik bir karşıtlığa indirgenebilir olmasının dışında gösterenin bu taşıyıcı işlevini doğal olarak önceden belirlemiş hiçbir şey yoktur (2006: 756).

Söylemin söylemekte olduğu şeyin arkasında kastettiği şey vardır; söylemek istediği şeyin arkasındaysa bir başka anlam bulunur ve bu süreç asla tüketilemez. Bu yönüyle Lacan'ın dil kuramı, Saussure'ün sabit ve kapalı anlam sistemine karşı açık ve daima ertelenen bir anlam üretimi modelini ortaya koyar.

Gösteren zinciri, yalnızca anlamı üretmez; özneyi, arzuyu ve eksikliği de yapılandıran temel düzendir.

6. Semptomun Metaforik ve Metonimik Yapısı

Lacan'ın göstergenin statüsüne ve dilin işleyişine ilişkin gerçekleştirdiği bu dönüşüm, yalnızca soyut bir dil felsefesi olmakla kalmaz; aynı zamanda doğrudan klinik bir öneme de sahiptir. Çünkü Lacan'a göre, bilinçdışının gösterenler zinciri biçiminde yapılandığı bir düzlemde, semptomun kendisi de dilsel olarak yapılandırılmıştır. Daha açık bir ifadeyle, semptom, yalnızca bir *belirti* ya da *bedensel veya psişik bir bozukluk* değil, bir gösterendir. Bu bakımdan önceki kısımda tartıştığımız metafor ve metonimi eksenleri, semptomun yapısını anlamak için belirleyici hale gelir. "Semptom metaforun yapısına sahiptir; yani ancak ikameleri içerisinde görünür olabilir" (Ragland-Sullivan, 1991: 70). Lacan'ın sözcükleriyle, "Tıpkı arzunun bir metonimi olması gibi ... semptom da bir metafordur" (Lacan, 2006: 439).

Yani semptom, bastırılan bir arzunun dolaysız ifadesi olamaz; sansür mekanizmalarını aşabilmek için, bu arzu başka bir gösteren dizisi aracılığıyla temsil edilir. Bu temsil sürecinde yoğunlaşma (metaforik süreç) devreye girer: farklı anlam katmanları üst üste binerek yeni bir semptomal gösteren üretir. Semptomun yüzeydeki biçimi ile onun bilinçdışı anlamı arasındaki uçurum tam da bu metaforik yoğunlaşma nedeniyle oluşur. Semptomun sürekliliği ve zaman içinde kayarak yeniden-üretilmesi ise metonimik süreçle ilgilidir. Çünkü semptom yalnızca tek bir anlamın taşıyıcısı değildir; her seferinde başka bir gösterenle ilişkiye girerek yeniden kurulabilir. Örneğin analiz sırasında bir semptom çözülmeye başladığında, anlam bir başka gösterene kayabilir ve semptom farklı bir biçimde yeniden ortaya çıkabilir. Bu, gösterenler zincirinin metonimik kayma dinamiğinin semptom üzerinde doğrudan etkili olduğunun göstergesidir.

Tekil gerçeklikleri bakımından bütün semptomlar birbirlerinden ayırdırlar ve kendilerini hiçbir zaman özdeş bir biçimde tekrarlamazlar. Fakat biçimsel anlamlayıcı değerleri bakımından bütün semptomlar özdeşirler, çünkü birer birer bir Birin yerinde belirirler. O halde tekrarlama kavramının tam kalbinde bulunan özsel fikir söz konusudur burada: Birin yerini alan bütün olaylar, farklı maddi gerçekliklerinden bağımsız olarak kendilerini biçimsel bir anlamda özdeş olarak yinelerler (Nasio, 1998: 21).

Semptom hem metaforik bir yoğunlaşma hem de metonimik bir kayma süreci olarak işler. Lacan'ın formülasyonunu biraz genişleterek şunu söyleyebiliriz: Semptom, metaforik olarak yapılandırılmış ve metonimik olarak işleyen bir yapıdır. Bu nedenle, Lacancı analizde amaç, semptomun bu dilsel yapısını çözümlemektir: Gösteren zinciri içinde semptomu üreten metaforik yoğunlaşmayı açmak ve metonimik kayma dinamiğini görünür kılmak. Ancak burada ortaya çıkan çok daha temel bir kuramsal sonuç vardır: Anlam üretimi yalnızca hiçbir zaman tamamlanamaz değildir, aynı zamanda sürekli ertelenir.

7. Tartışma ve Sonuç: Yapısalcılıktan Postyapısalcılığa

Lacan'ın bu müdahalesi tam da onun post-yapısalcı kırılmaya katkıda bulunduğu noktadır. Yapısalcılık, dilin anlam üretimini sistem içindeki farklar üzerinden açıklarken, anlamın yine de sistem içinde en azından geçici olarak sabitlenebileceğini varsaymıştır:

Yapısalcılığın karakteristik görüşlerinden biri dilin dünyayı sadece yansıtmakla ya da kayıt altına almakla kalmadığı; daha ziyade dünyayı şekillendirdiğidir. Böylelikle *nasıl* gördüğümüz aynı zamanda *ne* gördüğümüzdür. Post-yapısalcı ise bu fikrin sonucunun bizleri radikal bir belirsizlik evrenine soktuğunu ileri

sürer; çünkü dilsel işlemlerimizin ötesinde yer alan sabit bir nirengi noktasına erişimimiz yoktur ve böylelikle de herhangi bir şeyi bir ölçüye vuracak kesin standartlarımız bulunmamaktadır (Barry, 2009: 59).

Böylelikle post-yapısalcılık sabitlenmiş entelektüel referans noktalarını ortadan kaldırır. Edebiyat teorisinde post-yapısalcılık, herhangi bir edebi metnin ‘tamamlanmış’ ya da ‘nihai’ bir anlamla eşitlenebileceği bir biçimde okunması konusuna bir hayli kuşkulu yaklaşırken (Bennett & Royle, 2014: 276), genel itibariyle post-yapısalcılar sistemlerin kendileri durmaksızın değiştiği için tamamlanmış ve tutarlı bir anlamlama sisteminin imkânsızlığına vurgu yaparlar (Culler, 2000: 125).

Lacan ise gösteren zincirinin sonsuz kayma potansiyelini vurgulayarak, anlamın nihai olarak hiçbir zaman tam ve bütün bir biçimde üretilemeyeceğini ileri sürer. Bu dönüşümün Freudcu psikanaliz açısından önemi büyüktür: Çünkü bastırılan arzular ve semptomlar da bu zincirin içinde kayarak ve yeniden yazılarak ortaya çıkar. Bilinçdışı, artık bir anlam ya da bilgi ‘deposu’ olarak değil, bir gösterenler zincirinin belirli bir noktasındaki kesinti ya da düğümlenme (*nœud*) olarak kavranır. Dolayısıyla, göstergenin Lacan’daki bu “dağıtılması”, yalnızca Saussure’ün modeline yönelik bir eleştiri değil, aynı zamanda Freud’un teorisinin dilbilimsel temeller üzerinde yeniden kuruluşudur. Bu bağlamda, yapısalcılık ile post-yapısalcılık arasındaki ayrımı da en nihayetinde göstergenin statüsünde aramak gerekir: Yapısalcılıkta gösteren/gösterilen ilişkisi hâlâ sistem içinde anlam üretir; Lacan’ın post-yapısalcı yönelimi ise bu anlam üretiminin sabitlenemezliğini ve kaygan doğasını esas alır.

Lacan’ın Saussure’ün gösterge modeline müdahalesinin temel sonucu, gösteren ile gösterilen arasındaki ilişkinin artık sabit bir içkinlik ilişkisi olarak değil, kaygan, ertelenen ve zincirsel bir ilişki olarak kavranmasıdır. Saussure’ün modelinde,

anlamın üretimi dilin öğeleri arasındaki farklara dayansa da her gösterenin belirli bir gösterilen ile eşleştiği varsayımı korunur. Bu yapı yapısalcılığın genel varsayımıyla da örtüşmektedir: Dil, bir anlamlandırma sistemidir ve bu sistem, farklar yoluyla işleyen sabit bir yapıya sahiptir. Oysa Lacan'da, gösterenler zinciri boyunca sürekli bir kayma söz konusudur. "Bir gösteren, sadece başka bir gösterenle ilişkisi içinde anlamlıdır" (Lacan, 2006: 194). Her gösteren, kendisinden sonraki başka bir gösterene bağlanır ve anlam, bu sürekli ertelemeli zincir içinde hiçbir zaman nihai olarak sabitleştirilemez. Gösterilen artık sabit bir anlama işaret eden bir öge değil, bir etki, bir pozisyon, geçici bir düğümleme noktası halini alır. Gösteren, gösterileni belirlemez; tam tersine, gösteren başka bir göstereni çağırır. Anlamın üretimi de artık gösterenler arasındaki bu sürekli devinime bağlıdır. Lacan'ın ünlü formülüyle: "Bir gösteren, özneyi, bir başka gösterene temsil eden şeydir" (Lacan, 2006: 694). Bu teori içinde gösteren, artık gösterilenin yüzeyi değil; anlam üretiminin kaynak noktasıdır ve bu üretim her zaman eksik, sürekli ertelenen bir süreçtir. Bu, dilin ve bilinçdışının tamamlanamaz doğasının da temelini oluşturur.

Bu noktada, yapısalcılıktan post-yapısalcılığa geçişin esaslı ayrım noktası da belirir: Yapısalcılıkta dil hâlâ bir yapı olarak varsayılır ve bu yapı içerisinde anlam üretimi belirli kurallara göre işler. Post-yapısalcılık ise anlamın bu türden bir nihai yapı içerisinde tam anlamıyla sabitlenemeyeceğini; dilin, dolayısıyla da bilinçdışının işleyişinin sonsuzca ertelenen, kaygan ve daima yeniden yapılandırılan bir süreç olduğunu savunur. Dolayısıyla, yapısalcılık ile post-yapısalcılık arasındaki ayrım, en nihayetinde, göstergenin statüsüne ve gösteren/gösterilen ilişkisinin nasıl kavrandığına dayanmaktadır. Yapısalcılık bu ilişkiyi hâlâ yapı içi bir anlamlandırma süreci olarak tasarlar; post-yapısalcılık ise bu yapının içsel olarak açık uçlu ve kendinde tamamlanamaz olduğunu gösterir. Lacan'ın Freud'a Jakobson üzerinden getirdiği müdahale, bu geçişin psikanalitik kuramdaki en önemli uğraklarından biridir.

Yapısalcılık ile post-yapısalcılık arasındaki ayrım, soyut ve genel bir teori farkı olmaktan ziyade, dilin ve özellikle de göstergenin statüsünün nasıl kavrandığına dair çok somut bir kuramsal tercihe dayanır. Yapısalcılık, dilin anlam üretim sürecini bir yapı içinde işler olarak kurgular ve bu yapının sınırları dahilinde anlamın en azından geçici biçimde sabitlenebileceğini varsayar. Oysa post-yapısalcı yaklaşım gösterenin gösterilen üzerindeki etkisini esas alarak söyleme ağırlık verir. Burada belirleyici olan, göstergenin artık sabit bir anlamın taşıyıcısı olmaktan çıkarılması ve kendi başına gösterenin anlamın devingen kaynağı haline gelmiş olmasıdır.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

Kaynakça

- Altuğ, T. (2008). *Dile Gelen Felsefe*. İstanbul: YKY.
- Bailly, L. (2009). *Lacan: A Beginner's Guide*. Oxford: Oneworld Publications.
- Barry, P. (2009). *Beginning Theory: An Introduction to Literary and Cultural Theory*. Manchester: Manchester University Press.

- Bennett, A. & Royle N. (2014). *An Introduction to Literature, Criticism and Theory*. London: Routledge.
- Bowie, M. (1991). *Lacan*. Massachusetts: Harvard University Press.
- Culler, J. (2000). *Literary Theory: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Derrida, J. (1997). *Of Grammatology*. Trans. Gayatri Chakravorty Spivak. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Dor, J. (2004). *Introduction to the Reading of Lacan*. New York: Other Press.
- Ffytche, M. (2022). *Sigmund Freud*. Cornwall: Reaktion Books.
- Fink, B. (1995). *The Lacanian Subject*. Princeton: Princeton University Press.
- Freud, S. (2010). *The Interpretation of Dreams*. Trans. James Strachey. New York: Basic Books.
- Jakobson, R. (1956). *Fundamentals of Language*. Gravenhage: Mouton & Co.
- Lacan, J. (2006). *Ecrits*. Trans. Bruce Fink. New York: W. W. Norton & Company.
- Lemaire, A. (1977). *Jacques Lacan*. Trans. David Macey. London: Routledge.
- Nasio, J.D. (1998). *Five Lessons on the Psychoanalytic Theory of Jacques Lacan*. Trans. David Pettigrew & Francois Raffoul. New York: State University of New York Press.
- Neill, C. (2023). *Jacques Lacan*. London: Routledge.
- Nobus, D. (2003). "Lacan's Science of the Subject: Between Linguistics and Topology." *The Cambridge Companion to Lacan*. (Der.) Jean-Michel Rabate. Cambridge: Cambridge University Press. 50-68.
- Ragland-Sullivan, E. (1991). "The Sexual Masquerade: A Lacanian Theory of Sexual Difference." *Lacan and the Subject of Language*. (Der.) Ellie Ragland-Sullivan & Mark Bracher. London: Routledge. 49-80.
- Sarup, M. (1992). *Jacques Lacan*. London: Harvester Wheatsheaf.
- Saussure, F. (2011). *Course in General Linguistics*. Trans. Wayne Baskin. New York: Columbia University Press

Stocker, B. (2006). *Derrida on Deconstruction*. London: Routledge.

Thurschwell, P. (2009). *Sigmund Freud*. London: Routledge.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

This paper examines the status of the signifier in Lacanian psychoanalysis and argues that Lacan dismantles the Saussurean sign's presumed unity by asymmetrizing the signifier/signified couple in favor of the signifier. The contribution is twofold. First, it reconstructs the *mechanism* by which that dismantling occurs—not as a mere philosophical gesture, but via a relay that runs from Freud's dream-work (condensation/displacement) through Jakobson's linguistics (metaphor/metonymy) to Lacan's theory of the signifier (S/s and the bar). Second, it shows why this reconfiguration has clinical consequences for how we read symptoms and conceptualize analytic change. Framed this way, the well-worn opposition between structuralism and post-structuralism becomes less a clash of schools than a concrete choice about the status of the signifier: whether meaning is thought to be fixable within a system or is grasped as a chain-effect that is constitutively deferred.

Background and Problem

Saussure theorizes the sign as a unit composed of signifier (sound-image) and signified (concept), often glossed as "two sides of a sheet of paper." While his model grounds meaning in differential relations, the *pairing* of signifier/signified retains a certain equilibrium. Lacan inherits Saussure yet reverses the balance: he places S over s, introduces the bar as a structural resistance to meaning, and insists that the signified "slides" under the signifier. What is sometimes missing in accounts of this reversal is a step-by-step account of *how* it becomes theoretically necessary and what it *does* in the clinic.

Method

The paper offers a conceptual reconstruction by aligning three bodies of work. (1) Freud's account of the dream-work identifies two mechanisms of distortion—condensation and displacement—that render the manifest dream text shorter and stranger than the latent dream-thoughts. (2) Jakobson shows that language operates along two axes: selection (paradigmatic) and

combination (syntagmatic), corresponding to metaphor (similarity, substitution) and metonymy (contiguity, displacement). (3) Lacan reads Freud through Jakobson to articulate a theory of the signifier: condensation functions as metaphor (a signifier stands in for another, producing a new meaning-effect), while displacement functions as metonymy (meaning shifts along a chain). Close readings of Lacan's essays on the letter and on the subversion of the subject, together with a didactic schema of metaphor, support the argument.

Findings (Results)

Meaning is not anchored in a stable signified; it appears as a *provisional fixation*—a pause or arrest—within a signifying chain. Lacan privileges the signifier because only by granting it primacy can we formalize Freud's observation that the "same" content reappears in altered guises. In metaphor, one signifier substitutes for another and a *new* signified effect is produced; in metonymy, desire and sense move by contiguity. The bar names the structural non-coincidence of signifier and signified; its effect can be heard at the level of the sentence, where unfinished openings ("I'll never...", "The fact remains...", "Still perhaps...") already compel an expectation—an anticipatory meaning that pressures the listener before completion. Meaning, then, works retroactively and prospectively along the chain; it is always "in flight." On the structuralist side, Saussurean linguistics secures meaning through systematic differences and allows for temporary stabilizations within the system. Lacan internalizes that structural insight yet shows why stabilization is always temporary: signifiers call other signifiers, not a final signified. If structuralism offers a map of relations, Lacan describes the *kinematics* of signification—glissement, the sliding that undoes any definitive anchoring. The post-structuralist pivot is thus not an anti-structuralist negation but an internal transformation of structuralism's own premises once the primacy of the signifier is admitted. The status of the signifier is not an abstract semantic choice; it reorganizes how the clinic is read. The symptom is "metaphoric" in structure: a new signifier-effect condenses disparate lines of sense; its persistence depends on how it knots with other signifiers. At the same time, desire operates metonymically: it shifts along the chain, never coinciding with any object it names. In practice, analysis does not excavate a hidden, fixed meaning; it reshapes the chain, producing displacements and substitutions that alter the subject's position in speech. The famous formula—*a signifier represents the subject for another signifier*—makes the point: subjectivity itself appears as an effect of representation within the chain, not as a pre-given interior that language merely expresses. Change, accordingly, is indexed by new articulations (new metaphors, new metonymic linkages) rather than by the recovery of an original content.

Conclusion and Discussion

The paper does not attribute to Saussure a naïve “ideal signified”; rather, it notes that his equilibrium model leaves the signified’s instability underarticulated. Nor does it collapse Lacan into a generic post-structuralism; instead, it situates him as a thinker who transforms structural linguistics from within, rendering its categories responsive to the clinic. The didactic schema of metaphor used here is explicitly non-canonical; it serves to visualize the moment of substitution and the production of a *new* signified effect, without replacing Lacan’s formalizations. By reconstructing the Freud→Jakobson→Lacan relay and tracking its consequences, the paper (a) clarifies the mechanism of the sign’s dismantling; (b) explains why meaning must be treated as deferred and retroactive; (c) shows how this implies a theory of the symptom consistent with analytic practice; and (d) reframes the structuralism/post-structuralism debate as a decision about the status of the signifier rather than a matter of period style. The upshot is a compact but rigorous account of why, in Lacan, the signifier is not the surface of meaning but its condition, and why analysis aims not at the last word but at a different linkage of words.